

DİPLOMATİK AJANIN ÖZEL HİZMETÇİSİNİN CEZA YARGISINDAN BAĞIŞIKLIĞI

IMMUNITY FROM CRIMINAL JURISDICTION OF THE PRIVATE SERVANTS OF THE DIPLOMATIC AGENTS

DOI: 10.21492/inuhfd.418466

Anıl ÇAMYAMAÇ*
Z. Özen İNCİ**

Özet

Temelde devletlerarasındaki ilişkileri düzenlediği için diplomasi hukuku şüphesiz ki uluslararası hukukun en eski ve en önemli dallarından biridir. Diplomasi hukukunun kuralları genel olarak 1961 tarihli Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesiyle kodifiye edilmiştir. Gönderen devletin elçilik personeli ve onların hâne halkını teşkil eden aile üyelerine sağlanan kabul eden devletin ceza yargısından bağışıklık diplomasi hukukunun en çok tartışılan konularından biridir. Uluslararası hukukun en eski kurallarından biri olarak tanınmasına karşılık, bu kural aynı zamanda en fazla eleştirilen kurallardan biridir. Bu tür bir bağışıklığın sağlanmasıyla özel statüyü haiz özel bir insan sınıfı yaratıldığına inanılmaktadır. Ancak, diplomatik misyon üyeleri arasında bu bağışıklıktan yararlanmada bazı seviye farkları vardır. Az sayıda istisna dışında birçok devlet, özellikle de diplomatik rütbeyi haiz olmayan kişiler için başta olmak üzere diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkların kısıtlaması eğilimi sergilemektedir. Böylelikle, bu bağlamda ilk düşünülenler bir diplomatik misyonun üyelerinin özel hizmetçileri olmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmanın temel amacı diplomatik ajanın özel hizmetçisinin kabul eden devletin ceza yargısından bağışıklığıyla alakalı konulara ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: 1961 tarihli Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi, diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklar, ceza yargısından bağışıklık, diplomatik ajanlar, özel hizmetçi, hâne halkı üyesi.

Abstract

One of the most oldest and important branches of international law is without a doubt the law of diplomacy since it mainly regulates the intercourse between states. The rules of the law of diplomacy are mainly codified by the 1961 Vienna Convention on Diplomatic Relations. One of the most arguable subjects on the law of diplomacy is the immunity from the criminal jurisdiction of the receiving states, which is provided for the embassy personnel and their family members of the sending state, forming part of their households. Although it is recognised as one of the most oldest rules of international law, it is also one of the most criticised rules, as well. It is believed that a special class of people have been created by providing this kind of immunity for them. Yet, among the members

* Dr. Öğretim Üyesi, Kıbrıs İlim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı. E-mail: anil.camyamac@kiu.edu.tr (ORCID: 0000-0002-8476-9110)

** Dr. Öğretim Üyesi, Girne Amerikan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı. E-mail: ozeninci@gau.edu.tr

Makale Gönderilme Tarihi: 25.04.2018

Article Submitted Date: 25.04.2018

Makale Kabul Tarihi: 31.07.2018

Article Accepted Date: 31.07.2018

of the diplomatic mission there are some level of differences in enjoying this immunity; with a few exceptions, most of the States have demonstrated the tendency to restrict the diplomatic privileges and immunities, particularly for those who do not have diplomatic title. Hence, in this sense the private servants of the members of a diplomatic mission would be the first ones to be thought of. In this respect, the main purpose of this article is to shed light on the issues relating to immunity from the criminal jurisdiction of the receiving state for a diplomatic agent's private servants.

Keywords: 1961 Vienna Convention on Diplomatic Relations, diplomatic immunities and privileges, immunity from criminal jurisdiction, diplomatic agents, private servant, member of a household.

GİRİŞ

Uluslararası hukukun en eski dallarından biri, dolayısıyla da en eski kuralların var olduğu alanlardan birisi olan diplomasi hukukunun tartışılan en önemli konuları arasında, kuşkusuz, diplomatik misyon üyeleri başta olmak üzere bazı kişilere tanınan diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklar gelmektedir. Bazı çevrelerce üstün bir kesim yarattığına inanılan¹ bu ayrıcalık ve bağışıklıkların tartışma konusunu teşkil eden en önemli hususlardan biri, bu kişilerin, gönderildikleri devletlerin ceza yargısından muaf tutulması olmaktadır.

Diplomatik misyon şefi ve diplomatik rütbeyi haiz misyon üyeleri bir kenara, bu kişilerin aile fertleri, diplomatik misyonun teknik ve idarî kadrosuna dâhil kişilerle onların aile üyeleri, diplomatik misyonun hizmetli kadrosu kapsamındaki kişilerle birlikte diplomatların özel hizmetlilerinin dahi, en azından belli bir dönemde ve belirli ülkelerle sınırlı olarak, ceza yargısından bağışıklıklarının söz konusu olduğu gözlenmektedir². Hemen ilâve edilmelidir ki, diplomatik rütbeyi haiz kişiler hariç, diğer kişilerin ceza yargısından muafiyetleri birtakım koşullara tâbi tutulmuştur. Tüm bu hususlar bir kenara, en fazla soru işareti olan konu hiçbir diplomatik rütbeyi haiz olmadığı gibi, eğer diplomatların yaşadıkları konutlar elçilik binalarının dışındaysa, elçilik binasında dahi bulunmayan misyon üyelerinin özel hizmetçilerinin ceza bağışıklığının hangi aşamada olduğudur.

¹ 1975 yılında *Washington Post*'ta yer alan bir makalede, diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanan ayrıcalıklı kesimlerden bahsedilirken, onların, "insan türünün en elit kesimi" (*the most elite of the human species*) olarak nitelendirildikleri gözlenmektedir. Bkz. ANDERSON J. & WHITTEN L., "The Diplomatic Immunity Charade", *Washington Post*, November 15 1975, s. C18.

² Sayılan bu kişi gruplarına diplomatik kurye ve diplomatik *ad-hoc* kuryeler de dâhil edilmelidir. 1961 tarihli Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi m. 27/5&6.

Anlatılanlar kapsamında, bu kısa çalışmada, özel hizmetçilerin, eğer varsa ceza yargısı karşısındaki muafiyetleri, tarihî bir perspektiften ele alınmaya çalışılacaktır³. Bunun için, öncelikle, genel olarak diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkların dayandırıldıkları temel hukukî teoriler, sonrasında ceza yargısından muafiyete ilişkin genel düzenlemeler ortaya konulduktan sonra, özel hizmetçilerin ceza yargısından muafiyetlerinin olası dayanak noktaları ilgili düzenlemeler ve örnekler çerçevesinde ele alınarak, günümüzdeki durum aktarılmaya çalışılacaktır.

I. DİPLOMATİK AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLARIN GENEL OLARAK HUKUKÎ DAYANAĞINA DAİR TEORİLER

Uluslararası diplomasi hukuku çerçevesinde tartışmaların odak noktasında yer alan husus diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkların neden tanındığı yönündedir. Daha belirgin ve açık bir ifadeyle sormak gerekirse, bu ayrıcalık ve bağışıklıkların hukukî dayanakları nelerdir? Uluslararası diplomasi hukukunda diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkların hukukî dayanağına dair geliştirilen birçok teori içerisinde⁴, tarihî perspektiften

³ Diplomatik ajanların kişisel hizmetçilerine ceza yargısından muafiyet tanınması hususu bir yana, genel olarak diplomatik rütbeyi haiz misyon görevlilerine tanınan kabul eden devletin ceza yargısından muafiyete ilişkin dokunulmazlığın bazı hâllerde kişisel hizmetçilerine karşı işlenen suçlarda da gündeme gelmesi ele alınan konuyu daha ilginç hâle getirebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle ortaya koymak gerekirse, diplomatik ajanların özel hizmetçileri, ceza yargısından muafiyetin konusunu teşkil eden fiil çerçevesinde kurban konumunda olabilmektedir. Meselâ, 2000 yılında Bangladeşli bir hizmetçinin New York'ta Bahreynli diplomatik görevlinin hizmetindeyken kaçarak kendisine yöneltilen muameleye karşı hukuk yollarına başvurmaya çalıştığı aktarılmaktadır. Bkz. SENGUPTA S., An Immigrant's Legal Enterprise. "In Suing Employer, Maid Fights Diplomatic Immunity", The New York Times, January 12 2000, s. B1 ve B10. Bu konuya ilişkin daha ayrıntılı örnekler için bkz. ASHMAN C. & TRESCOTT P., Diplomatic Crime, New York, 1991, s. 248-273. Son zamanlarda, diplomatik ajanların özel hizmetçilerine dair en çok tartışılan konuların başında ise onlara karşı işlenen suçlar ve daha da önemlisi aynı haklarının ihlâline ilişkin meseleler gelmektedir. Tüm bu konular hakkında ayrıntılı hukukî değerlendirmeler için bkz. STAIANO F., "Domestic Workers' Human Rights versus Diplomatic Immunity: Developments in International and National Jurisprudence", Italian Yearbook of International Law, vol. 22, 2013, s. 201-220; REIßMANN A. & BOTHE S., "Ending Impunity for the Bottommost Diplomatic Caste: German Practice in Relation to Domestic Workers in Diplomatic Households", German Yearbook of International Law, vol. 57, 2014, s. 633-649; SPADINGER W., "Private Domestic Staff: A Risk Group on the Fringe of the Convention", in Diplomatic Law in a New Millenium, edited by Behrens, Oxford, 2017, s. 132-145, özellikle s. 137-142.

⁴ Meselâ, Türk hukukunda *Bilse'l* in konuya dair yedi teori saydığı aktarılmaktadır. Bkz. ALTUĞ Y., Devletler Umumi Hukuku, 10. Baskı, İstanbul, 1995, s. 127.

bakıldığında, üç teorinin ön plâna çıktığı gözlenmektedir: “ülke-dışılık teorisi” (*theory of extra-territoriality*), “temsil teorisi” (*theory of representative character*) ve “işlevsellik teorisi” (*theory of functionalism*)⁵. Tamamıyla bir kurmacaya dayanması sebebiyle eleştirilen ve 19. yüzyılın sonundan itibaren yavaş yavaş terk edilmeye başlanılan ülke-dışılık teorisine göre, diplomatik ayrıcalık ve bağımsızlıkların sebebi, tanındığı kişilerin kabul eden devletin ülkesinde değil de, her daim kendi devletin (gönderen devletin) ülkesinde sayılmalarıyla açıklanmaktadır. Öte yandan, en eski teorilerden biri konumundaki temsil teorisine göre ise, bir egemenin diğer egemene dokunamayacağı kuramından (*par in parem non habet imperium*) hareketle, egemeni temsil eden kişi için de koruma tanınması gerektiği anlayışından yola çıkılmış, günümüzde ise diplomatik dokunulmazlıktan yararlananların egemeni değil, ama uluslarını temsil ettikleri mütalâa edilerek bu kişilere de dokunulmazlık tanınması gerektiği şeklinde evrilmiştir. Bu iki teori yanında, modern zamanlarda diplomatik ayrıcalıkların ve bağımsızlıkların dayandırıldığı temel teorinin işlevsellik teorisi olduğu görülmektedir ki, bu teori çerçevesinde diplomatik ayrıcalık ve bağımsızlıkların tanınmasının nedeni olarak diplomatik misyon üyelerinin kabul eden devletin topraklarında temsil ettikleri devlet adına görevlerini gereği gibi yerine getirebilmeleri ve bu çerçevede de her türlü baskıdan muaf kılınmaları biçiminde ortaya konulmaktadır.

Kısaca bahsedilen bu teorilerden en eskisi temsil teorisiyken, özellikle 16 ilâ 17. yüzyılda ağır basan ülke-dışılık teorisinin, yukarıda da belirtildiği üzere günümüzde tamamen terk edildiği gözlenmektedir. Öte yandan, diplomatik ayrıcalık ve bağımsızlıkların çağdaş anlamda temel

⁵ Konuyu ele alan birçok eserde bu üç teoriye ilişkin daha geniş açıklamalar olduğu gözlenmektedir. Meselâ, bkz. PREUSS L., “Capacity for Legation and the Theoretical Basis of Diplomatic Immunities”, *New York University Law Quarterly Review*, vol. 10/1, 1932, s. 178-187; OGDON M., *Juridical Bases of Diplomatic Immunity*, Washington D.C., 1936, s. 63-194; WILSON C.E., *Diplomatic Privileges and Immunities*, Tucson, 1967, s. 1-25; O’CONNELL D.P., *International Law*, vol. II, 2nd edition, London, 1970, s. 887-889; do NASCIMENTO e SILVA G.E., *Diplomacy in International Law*, Leiden, 1972, s. 111-114; PRZETACZNIK F., “The History of the Jurisdictional Immunity of the Diplomatic Agents in English Law”, *Anglo-American Law Review*, vol. 7/2, 1978, s. 353-358; NAHLIK S.E., “Development of Diplomatic Law. Selected Problems”, *Recueil des cours*, vol. 222, 1990-III, 1990, s. 221-224; BOCZEK B.A., *The A to Z of International Law*, Lanham, 2010, s. 48. Türk Hukuk doktrininde bu konuya ilişkin olarak bkz. MERAY S.L., “Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt, Yeniden Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara, 1965, s. 29-30; YAŞAR H., “Cezaî Yönden Diplomatik Bağımsızlık ve Ayrıcalıklar”, *Yargıtay Dergisi*, Cilt 2 Sayı 3, 1976, s. 35-36; AKSAR Y., *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 298-299.*

dayanağının işlevsellik teorisi olarak kabul edildiği ve bunun yanı sıra temsil teorisinin de, her ne kadar işlevsellik teorisi kadar olmasa da, bu konuda kendisine yer bulduğu mütalâa edilebilir. Nitekim konuya dair en temel düzenleme niteliğini haiz ve diplomatik hukuk kurallarını kodifiye ettiği görülen 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesinin*⁶ giriş bölümünün dördüncü paragrafında, diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkların temel olarak işlevsellik teorisine dayandırıldığı şu şekilde açıkça vurgulanmaktadır: “*Bu gibi ayrıcalıkların ve bağışıklıkların amacının fertleri yararlandırmak olmayıp, Devletleri temsil eden diplomatik misyonların görevlerinin etkin şekilde yapılmasını sağlamak olduğunu müdrük bulunarak, ...*”. Bununla birlikte, aynı ifadede “*devletleri temsil eden*” şeklinde yer verilen ibare ile temsil teorisine de, en azından bir nebze olsa, işaret edildiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Paralel biçimde konuya dair daha eski bir düzenleme olan 1928 tarihli *Diplomatik Yetkilere Dair Havana Sözleşmesinin*⁷ girişinde diplomatik görevlilerin devlet başkanının kişiliğini değil, sadece hükümetlerini temsil ettiğine ve devletlerini temsil ettikleri için resmî görevlerini gerçekleştirmeye yönelik bağışıklıkları talep etmeleri gereğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Böylelikle, 1928 tarihli *Havana Sözleşmesinde*, hem temsil teorisine, hem işlevsellik teorisine yer verildiği gözlenmektedir.

II. DİPLOMATİK AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLAR BAĞLAMINDA CEZA YARGISINDAN MUAFİYET: GENEL OLARAK

Diplomatik ayrıcalık ve bağışıklar kapsamında, başta diplomatik misyon üyeleri olmak üzere bazı kişilere kabul eden devletin ceza yargısından muafiyet tanındığı gözlenmektedir. Günümüzde, diplomatik misyon üyeleri, çalışanları ve hane halkını oluşturan aile üyelerine genel bir ceza yargısı muafiyeti sağlanması tartışılan bir durum olsa da⁸, 1961

⁶ 18 Nisan 1961 tarihinde Avusturya'nın başkenti Viyana'da imzalanan ve 24 Nisan 1964 tarihinde yürürlüğe giren 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesine* günümüzde 191 devlet taraftır. Türkiye, ilgili bu Sözleşmenin 6 Mart 1985 tarihi itibarıyla tarafı hâline gelmiştir. Metin için bkz. Resmî Gazete 12.09.1984 Sayı: 18513. Ayrıca, bkz. REÇBER K., *Diplomasi ve Konsolosluk Hukuku*, Bursa, 2011, s. 183-195.

⁷ 21 Mayıs 1929 tarihinde yürürlüğe giren ve günümüzde 15 Amerikan Devletinin tarafı olduğu *Havana Sözleşmesinin* İngilizce tam metni için bkz. via <https://grberridge.diplomacy.edu/havana-conventions/> (ziyaret tarihi: 27/09/17).

⁸ Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ayrıcalıklı bir sınıf yaratıldığı iddialarının bir sonucu olarak ciddi biçimde ceza yargısından muafiyetin kısıtlanması konusunda görüşlerin ortaya konulduğu gözlenmektedir. Konuya ilişkin meselâ bkz. GRIFFIN M.,

tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesinin* açık düzenlemesi karşısında bu kurumun özelliklerinin incelenmesi yerinde olacaktır.

Diplomatik bağışlıklar çerçevesinde ceza yargısından muafiyete ilişkin söz konusu Sözleşmenin 31. maddesinin birinci fıkrasının ilgili kısmı şu şekildedir: “*Diplomatik ajan, kabul eden Devletin cezaî yargısından bağışlıktır*”. Görüldüğü üzere, maddede yer verilen bu açık düzenleme çerçevesinde, diplomatik ajanlar kabul eden devletin ceza yargısından muafırlar. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ceza yargısından bağışlığın, cezaî sorumluluğu ortadan kaldırmadığı, sadece kabul eden devletin ceza yargısına ilişkin düzeninin işletilmemesi anlamını taşıdığıdır. Sözleşmenin ilerleyen maddelerinde benzer bağışlığın misyonun diplomatik rütbeyi haiz olmayan teknik ve idarî hizmetliler sınıfındaki personeli ile diplomatik ajanının ve teknik ve idarî hizmetliler sınıfındaki personelin hane halkına da tanındığı görülmektedir. Bu itibarla, 37. maddenin birinci fıkrasında diplomatik ajanın aile üyelerinin, kabul eden devletin vatandaşı olmamak koşuluyla ilgili bağışlıktan yararlanacağı düzenlenmişken, müteakip fıkrada misyonun teknik ve idarî personeli ve onlarla birlikte oturan aile üyelerinin kabul eden devletin vatandaşı olmamak veya o devlette sürekli ikamet etmemek koşullarıyla ceza yargısından bağışık oldukları düzenlenmiştir. Hatta, aynı maddenin üçüncü fıkrasında misyonun hizmetli kadrosunda bulunanların da, tıpkı önceki sınıflar da olduğu gibi, kabul eden devletin vatandaşı olmamak veya o devlette sürekli ikamet etmemek koşullarıyla ve sadece vazifelerinden ötürü gerçekleştirdikleri fiiller kapsamında ceza yargısından bağışık olduklarının düzenlendiği görülmektedir.

III. DİPLOMATİK AJANLARIN ÖZEL HİZMETÇİLERİNİN CEZA YARGISINDAN MUAFİYETİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

1- Tarihî Perspektiften Devletlerin Konuya İlişkin Benimsediği Genel Tutum

Wilson tarihî perspektifle bakıldığında, diplomatik ajanın hizmetçisine ceza yargısından muafiyet tanınıp tanınmaması konusunda devlet uygulamalarında iki uç durumun söz konusu olduğuna işaret etmektedir ki, yazara göre ya bu kişilere çok geniş ayrıcalık tanınmış ve genelde ceza yargısından muaf kılınmışlardır ya da hiçbir şekilde ceza yargısından muaf tutulmamışlardır⁹. Öte yandan, *do Nascimento e Silva*

Diplomatic Impunity, *Student Lawyer*, vol. 13/2, 1984, s. 18-25. Doktrinde bu konuya ilişkin taleplerle ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁹ Bkz. WILSON, s. 165-166.

1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi* öncesi konuya ilişkin uygulamalar açısından üçlü bir ayrıma, özetle, şu şekilde gidilebileceğini aktarmıştır: Bir yanda diplomatlara tanınan ayrıcalık ve bağımsızlıkların aynısının hizmetçilere de tanınması uygulamasını benimseyen devletler, diğer tarafta özel hizmetçilere bu tür ayrıcalık ve bağımsızlıkları kesinlikle tanımayan devletler ile üçüncü bir grup olarak ilk iki uygulamayı bağdaştırarak bir orta yol bulan ve böylelikle kabul eden devletin vatandaşı olunmaması kaydıyla özel hizmetçileri de bu bağımsızlıklardan yararlandıran devletler¹⁰.

Diplomatik ajanın hizmetçisine ilişkin 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi*ndeki ilgili düzenlemenin içeriğini irdelemeden evvel, tarihî bir perspektifle konunun ele alınmasında, kuşkusuz, bu konuya ilişkin kuralların nasıl bir gelişim gösterdiğinin kavranması açısından yarar vardır. Anglo-Sakson hukuk sistemini benimsemiş devletlerde uzunca bir süre genelde diplomatik niteliği haiz olmayan özel hizmetçilere de ceza yargısından muafiyet tanındığı gözlenmektedir. Fakat bu kişilere ceza yargısından muafiyet tanınması o kadar kolay ulaşılan bir husus olmamıştır. Anglo-Sakson hukuk sistemi dışında kalan bazı devletlerin de 20. yüzyılda özel hizmetçilere muafiyet tanımaya başladığı görülmektedir. Bu çerçevede, öncelikle çeşitli devletlerde özel hizmetçiler çerçevesindeki uygulamaları değerlendirmek yararlı olacaktır.

Konunun irdelenmesine ilk olarak İngiltere'den başlamak isabetli olacaktır. Bu itibarla, *Don Pantaleo de Sa Dâvası*nın hâkimlerinden biri olan dönemin önemli hukukçularından *Zouche*'nin diplomatik misyondaki görevlilerin arasında diplomatik görevli ve büyükelçinin sade hizmetçisi ayrımını yapan ilk yazar olduğu ve ilk gruptaki kişilere cezaî muafiyetin tanınmasını savunurken, ikinci gruptaki kişilere cezaî muafiyet tanınmaması gerektiğini ileri sürdüğü aktarılmaktadır¹¹. Benzer

¹⁰ Bkz. do NASCIMENTO e SILVA, s. 146.

¹¹ Konuyla ilgili aktarım için bkz. PRZETACZNIK, s. 389. Hattâ, *Przetacznik*, *Zouche*'nin bu düşüncesinin dayanağının muhtemelen hâkimlik yaptığı *Don Pantaleo de Sa Dâvası* ile bağlantılı olabileceğine işaret etmektedir. *Don Pantaleo de Sa* dönemin Portekiz Büyükelçisinin kardeşidir ve karıştığı bir sokak kavgasında genç bir İngiliz'i öldürmekten dolayı yargılanmıştır. Dâvada, *don Pantaleo de Sa*, gerek Portekiz Büyükelçisinin kardeşi olmasını, gerekse Portekiz'in müstakbel büyükelçi adayı oluşunu iddia ederek ceza yargısından muafiyet talep etmiş, fakat bu talebi kabûl edilmiş; dâva sonunda suçlu bulunarak kafası kesilmiştir. Bkz. YOUNG E., *The Development of the Law of Diplomatic Relations*, *British Yearbook of International Law*, vol. 40, 1964, s. 154.

düşüncelerin başka yazarlarca da ileri sürüldüğü belirtilen¹² 16 ilâ 17. yüzyıl İngiltere'sinde doktrinin tutumu bir yana, konuya ilişkin uygulamaların tutarsızlığına işaret edilerek¹³, bu durumun 1708 tarihli *Diplomatik Ayrıcalıklara Dair Kanun* veya daha bilinen ismiyle *7 Anne Kanunu* ile düzene girdiği belirtilmektedir¹⁴. İlgili bu kanununun öngördüğü üç sınıftan üçüncüsü evdeki hizmetçiler olarak sınıflandırılmış ve bunların içerisine vale, uşak, kâhya, aşçı ve evde kalan diğer hizmetçilerin girdiği mütalâa edilmiştir¹⁵. Zaman içerisinde özel hizmetçilerin ceza yargısından muafiyetleri durumunun mahkemeler tarafından sınırlandırılarak ele alındığı ve bu itibarla da bu kişilerin ceza yargısından muaf tutulmaları için şu gibi temel şartların arandığı ifade edilmektedir: iyi niyetle atanmış olmaları¹⁶; kendilerinin de büyükelçinin rezidansında kalıyor olmaları¹⁷; gerçekten hizmet görüyor olmaları¹⁸ ve yarı zamanlı değil¹⁹ tam zamanlı çalışmaları²⁰. Buna karşılık, Amerika

¹² Bu konuda işaret edilen dönemin önemli yazarlarından bir diğeri *Hale*'dir.

¹³ Özel hizmetlilerin ceza yargısından muafiyetleri konusunda 16 ilâ 17. yüzyılda İngiltere'deki dâvaları inceleyen *Przetacznik*'in bir bölüm dâvada bu kişilere ceza dokunulmazlığı verilmediği, buna karşılık bir bölüm dâvada ise bu kişilere cezaî dokunulmazlığın tanındığını aktarmaktadır. Yazar bu çerçevede ilk gruba giren dâvaları şu şekilde sıralamıştır: *Pedro d'Ayalia* (İspanyol Büyükelçisinin rahibi)/öldürme suçu; *Borghesi* (İspanyol Büyükelçisinin kâhyası)/komplo; *Le Chesnee* (Fransa Büyükelçisinin çevirmeni)/komplo; Portekiz Büyükelçisinin hizmetlisi/medenî tazminat. İkinci gruba giren dâvalar ise şu şekilde sıralanmıştır: Danimarka Büyükelçisinin teşrifatçısı/cinayet; *Destrapes* (Fransız Büyükelçisinin sekreteri)/komplo; İspanyol Büyükelçisinin hizmetçisi/kazara yaralama; Venedik Büyükelçisinin hizmetçisi/öldürme; *G. Villa* (Portekiz Büyükelçisinin hizmetçisi)/medenî tazminat; *J. Hoyer* (İsveç Büyükelçisinin hizmetçisi)/medenî tazminat ve darp; *Lucas* (İspanyol Büyükelçisinin rahibi)/kral hakkında kötü söylemde bulunma. Bkz. PRZETACZNIK, s. 389-390.

¹⁴ Bkz. PRZETACZNIK, s. 390 vd. Ayrıca, bu Kanunun uygulanmasına ilişkin genel olarak bkz. MERVYN JONES J., "Immunities of Servants of Diplomatic Agents and the Statute of Anne 7, C.12", *Journal of Comparative Legislation & International Law*, vol. 22/1, 1940, s. 19-31; YOUNG, s. 158-160.

¹⁵ Bkz. PRZETACZNIK, s. 390. Bu çerçevede, 1765'teki *Lockwood v. Cosgarne Dâvasında Lord Mansfield*'in murahhasların bağısıklığının onun hizmetçilerini de kapsadığını belirttiği vurgulanmaktadır. Bkz. NAHLIK, s. 233 dipnot: 84.

¹⁶ "*Lockwood v. Coysgarne*" (1765); "*Delvalle v. Plomer*" (1811); "*Triquet v. Bath*" (1764).

¹⁷ "*Toms v. Hammond*" (1733); "*Malachi Cardino Dâvası*" (1744).

¹⁸ "*Crosse v. Talbot*" (1724); "*Wigmore v. Alvarez*" (1731); "*Fontainier v. Heyl*" (1765); "*Ball v. Fitzgerald*" (1730).

¹⁹ "*Masters v. Manby*" (1757); "*Darling v. Atkins*" (1769).

²⁰ Bkz. PRZETACZNIK, s. 392. Ayrıca, bkz. MERVYN JONES, s. 20-27. Benzer şekilde, *Hershey* de bu konuda hizmetçinin rezidansta gelip geçici işlerde çalışmaması gerektiğini ve bir hizmetçinin bağısıklıktan yararlanabilmesi için o hizmetin göstermelik

Birleşik Devletleri Büyükelçisinin atlı araba şoförünün ceza yargısından muaf tutulmadığı 1827 tarihli *Gallatin Dâvası* konuya ilişkin dönemin İngiliz uygulamalarına aksi bir örneği teşkil etmektedir²¹. *Mervyn Jones* ve *Gutteridge* ise, İngiliz Hukukunda düşük rütbeli memurların ve hizmetçilerin ceza yargılamasından muafiyetine ilişkin doğrudan hiçbir karar olmadığına işaret ederek, 19. ve 20. yüzyılda diplomatik listede adın geçen hizmetçilerin yargılamadan muaf tutulduklarını belirtmiş ve bu çerçevede 20. yüzyıl bağlamında şu iki örneğe yer vermişlerdir: 1906 yılında Amerika Birleşik Devletleri büyükelçisinin şoförünün tehlikeli araba kullanmaktan dolayı hakkında açılan dâvanın düşürülmesi ve benzer şekilde 1938 yılında Hollânda Büyükelçisinin şoförünün alkolün etkisinde araba kullanmasına ilişkin dâvanın Mahkemece yetkisi olmadığı gerekçesiyle düşürülmesi²². Bunun dışında, 1950'lerde bir İngiliz Mahkemesi tarafından diplomatik listede bile yer almayan Suudi Arabistan Elçiliğindeki bir hizmetçiye diplomatik bağışıklık tanıdığı aktarılmaktadır²³.

Amerika Birleşik Devletleri'nin de, tıpkı İngiltere'de olduğu gibi, diplomatik dokunulmazlıkları geniş tuttuğu ve diplomatik ajanların hizmetçilerine de ceza yargısından muafiyet tanıdığı gözlenmektedir. 1790 yılında çıkartılan Kanuna uygun olarak Amerika Birleşik Devletleri Mahkemelerinde diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklar oldukça geniş yorumlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri uygulaması çerçevesinde örneğin 1836 tarihli bir dâvada İngiliz elçisi tarafından işe alınmış kaçak bir kölenin yakalanmasının diplomatik ayrıcalıkları ihlâl ettiği kararının verildiği²⁴ veya büyükelçilikte aşçı olarak çalışan bir kişinin cezaî bağışıklığının açıkça tanındığı²⁵ dâva örneklerine rastlanmaktadır²⁶.

değil, gerçekten görülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bkz. HERSHEY A.S., *The Essentials of International Public Law and Organization*, Revised Edition, New York, 1930, s. 410 dipnot: 55.

²¹ *Gallatin Dâvası*na dair ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. HERSHEY A.S., *Diplomatic Agents and Immunities*, Washington D.C., 1919, s. 154-155.

²² Bkz. MERVYN JONES, s. 27; GUTTERIDGE J.A.C., "Immunities of the Subordinate Diplomatic Staff", *British Yearbook of International Law*, vol. 24, 1947, s. 150. *Przetacznik* ise, İngiliz uygulamalarında diplomatik ajanın evindeki hizmetçilerine cezaî yargı bağışıklığının tanındığını belirterek şu örneklere yer vermiştir: Fransız Büyükelçisinin hizmetçisi (1865); İspanyol Elçisinin şoförü (1871); Osmanlı Büyükelçisinin şoförü (1888); İtalyan Büyükelçisinin hizmetçisi (1894). Bkz. PRZETACZNIK, s. 392.

²³ Bkz. WILSON, s. 176.

²⁴ "*United States v. Jeffers*".

²⁵ "*United States v. Lafontaine*".

Ceza yargısından muafiyet tanınması sadece Anglo-Sakson hukuk sistemini benimseyen ülkelerle sınırlı kalmamıştır. İngiltere gibi, 19. yüzyılda, Almanya’da da diplomatik ajanın özel hizmetçisine ceza yargısından muafiyet tanındığı gözlenmektedir. Bu itibarla, Nazi dönemi öncesinde yürürlükte olan “Mahkemelerin Kuruluşuna Dair Kanun”un (*Gerichtverfassungsgesetz*) 18 ilâ 19. kesimlerinde misyon şefi ve üyeleri, büro personeli ve çalışanlar ana başlığında misyon şefi ve üyelerinin özel hizmetçileri şeklinde üç kategoride sayılan kişilerin Alman vatandaşı olmamak kaydıyla Alman yargı sisteminden muaf olduklarının düzenlendiği aktarılmaktadır²⁷. Hattâ, ilgili bu düzenlemenin, 1899 yılında Berlin’deki İspanyol Büyükelçisinin saldırı suçuyla suçlanan Fransız vatandaşı özel hizmetçisinin diplomatik bağışıklık iddiasının kabulüyle uygulamaya sokulduğu bir örnek de zikredilmektedir²⁸.

Bu konuda en geniş uygulamalardan biri Avusturya tarafından ortaya konulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nden sonra kanunlarında ülkesindeki diplomatik ajanın özel hizmetçisine diplomatik dokunulmazlık tanıyan yegâne devlet olduğu belirtilen Avusturya’nın hem 1804 tarihli Ceza Kanunundaki düzenleme²⁹ hem de 1834 ve 1839 yıllarında yayınlanan iki İmparatorluk Kararnâmesiyle³⁰ hizmetçilere muafiyet sağlandığı aktarılmaktadır. Buna karşılık, *Avusturya Yüksek Mahkemesi* ilk derece mahkemesinin kararını bozduğu 1971 tarihli kararında, 1919 tarihli Kanunun Avusturya’da bağışıklık tanınacak kişileri uluslararası hukuk tarafından bağışıklık tanınan kişilerle sınırladığını ve o tarihte uluslararası hukukta özel hizmetçilere bağışıklık tanıyan hiçbir

²⁶ Bkz. WILSON, s. 174. Hattâ, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki uygulamalar değişmeden evvel konuya ilişkin bilinen en önemli örneklerden biri Çekoslovak Büyükelçiliğinde çalışan iki Ekvatorluya ilişkin *Carrera v. Carrera Dâvası*dır. Bkz. *ibid.*

²⁷ Bkz. GUTTERIDGE, s. 151-152.

²⁸ Bkz. GUTTERIDGE, s. 152.

²⁹ *Roma Yabancılar Mahkemesinin* 1951 yılında verdiği konuya ilişkin kararda, Mahkeme, kanunlarında özel hizmetçilere tam bir bağışıklık tanıyan düzenleme bulunduran iki devletten birini Avusturya olarak belirtirken diğerinin de 1790 tarihli Kanunu ile Amerika Birleşik Devletleri olduğunu zikretmiştir. “Diplomatic Immunity—Servants: Case of Mohammed Lajed Ahmed”, *American Journal of International Law*, vol. 49/1, 1955, s. 101.

³⁰ Bkz. DENZA, s. 411-412. Bu itibarla, *Denza*, Yunan Büyükelçisinin özel hizmetçisi konumundaki bir kişiye ilişkin açılan dâvada Avusturya ilk derece mahkemesinin özel hizmetçilere ilişkin 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi* m. 37/4’te yer verildiği üzere istisnâ olacak şekilde özel koruma sağlayan 1834 ve 1839 tarihli İmparatorluk Kararnâmelerinin yürürlükte olduğu şeklinde bir karar verdiğini aktarmaktadır.

kuralın olmadığını belirterek özel hizmetçiye bağışıklık tanınmasını kabul etmemiştir³¹.

İsviçre'nin ise, en azından II. Dünya Savaşı öncesinde, sadece misyon şefinin hanesinde yaşayan ve İsviçre vatandaşı olmayan özel hizmetçiye bağışıklık tanıdığı belirtilmektedir³².

Buraya kadar ortaya konulan devlet uygulamaları bir kenara, bu konuda tam tersi bir tutumu benimseyen, yâni diplomatik ajanın özel hizmetçisini kesinlikle ceza yargısından muaf tutmayan devletler de vardır. Bu devletlerarasında Fransa, Brezilya, Arjantin, İtalya ve SSCB gibi devletler sayılmaktadır³³.

Yer verilen bu devletlerden İtalya'nın, her ne kadar diplomatik ajanın özel hizmetçisine dokunulmazlık tanıma konusunda katı bir tutum içerisinde olduğu belirtilse de, istisnâ de olsa bazı dâvalarda özel hizmetçiye dokunulmazlık tanıdığına rastlanmıştır. Meselâ, 1938 yılındaki *Reinhardt Dâvasında* bir bebeği öldürmekle suçlanan özel hizmetçiye *Roma İlk Derece Mahkemesi* tarafından diplomatik dokunulmazlık tanındığı görülmüştür³⁴. Buna karşılık, 1951 tarihli *Roma Yabancılar Mahkemesinin* bir diplomatik ajanın özel hizmetçisi konumundaki şahsın bir aracı kullanırken bir kişiyi ezmekten suçlandığı dâvada iddia edilen diplomatik dokunulmazlığı vermediği görülmüştür³⁵. İtalya'nın, 19. yüzyılda yaşanan iki dâvada (1881 ve 1894) yabancı diplomatların atlı araba şoförlerine cezâi bağışıklık tanımadığı da eklenmelidir³⁶.

Türk Hukukunda ise, hâlen 9 Aralık 1931 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesinde belirlenen sınıflar bağlamında ele alınan diplomatik yargı

³¹ Bkz. DENZA, s. 412. Ayrıca, bkz. NAHLIK, s. 233 dipnot: 84.

³² Bkz. GUTTERIDGE, s. 152. *Gutteridge*, hizmetçilere dair bağışıklıkları tanıyan diğer devletlerarasında Japonya ve Kolombiya gibi devletleri de saymaktadır. Bkz. *ibid.*, s. 154-155.

³³ Bkz. GUTTERIDGE, s. 153-156; WILSON, s. 165-166 ve 176-178; do NASCIMENTO e SILVA, s. 146. Sovyet uygulamasının, hizmetçiler bir yana, üçüncü kâtip seviyesinin altındaki görevlilere dahi bağışıklıkları reddettiği belirtilmektedir. Bkz. O'CONNELL, s. 894.

³⁴ Bkz. GUTTERIDGE, s. 153; WILSON, s. 176-177; DEÁK F., *Organs of States in Their External Relations: Immunities and Privileges of State Organs and of the State*, in *Manual of Public International Law*, edited by Sørensen, London, 1968, s. 404. Ayrıca, bkz. LAUTERPACHT H. (ed.), *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases 1938-1940*, *International Law Reports*, vol. 9, Cambridge, 1988, s. 435; MURTY B.S., *The International Law of Diplomacy: The Diplomatic Instrument and World Public Order*, New Haven, 1989, s. 409 dipnot: 240 (ilgili dipnotun başlangıcı bir önceki sayfadır).

³⁵ Bkz. "*Case of Mohammed Lajed Ahmed*", s. 100-101.

³⁶ Bkz. GUTTERIDGE, s. 153.

bağışıklığı kurumu çerçevesinde özel hizmetçilere bu yönlü bir bağışıklık tanınmadığı gözlenmektedir³⁷.

1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi* öncesi tüm bu uygulamalar bir yana, Uluslararası Hukuk Komisyonunun konuya ilişkin değerlendirmesinde, devletlerin diplomatik ajanın özel hizmetçisine dair geliştirdiği uygulamaların yeknesak olmadığı, ama Komisyonun bu kişilere de diplomatik ajanlara verilen tüm ayrıcalık ve bağışıklıkların tanınmasından yana olmadığı³⁸. Nitekim sözleşmedeki düzenlemenin bu görüşün bir yansıması olarak ortaya çıktığını mütalâa etmek yanlış olmasa gerektir.

2- 1961 tarihli Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi m. 37/4'ün İncelenmesi

Diplomatik ajanların özel hizmetçilerinin kabul eden devletin ceza yargısından muafiyetine ilişkin 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi* m. 37/4'te yer verilen düzenleme şu şekildedir:

“Misyon üyelerinin özel hizmetçileri, kabul eden Devletin vatandaşı veya daimî surette orada mukim değillerse, işleri dolayısıyla aldıkları ücretlere ilişkin vergi ve resim bağışıklığından yararlanırlar. Diğer bakımlardan, ayrıcalık ve bağışıklıklardan ancak kabul eden Devletin tanıdığı ölçüde yararlanırlar. Bununla beraber, kabul eden Devlet, bu gibi şahıslar üzerindeki yargı yetkisini misyonun görevlerinin ifasına gereksiz şekilde müdahalede bulunmayacak tarzda kullanılmalıdır”.

Bu düzenlemeden de açıkça görüldüğü üzere, sadece diplomatik ajanların değil, daha geniş bir düzenleme ile misyon üyelerinin özel hizmetçilerine ilişkin bir düzenlemeye gidildiği gözlenmektedir. Bunun dışında, kabul eden devletin vatandaşı olmama veya orada sürekli ikamet etmeme maddede açıkça belirtilen şartlardandır. Bunun haricinde, fıkrada vergi ve resimler dışında, diğer tüm ayrıcalık ve bağışıklıkların tanınması konusunda takdirin kabul eden devlete bırakılmış olduğu görülmektedir. Düzenlemeye dair altı çizilmesi gereken en son husus, kabul eden devletin bu kişiler üzerinde gerektiğinde yargı yetkisini kullanırken, bu yetkiyi

³⁷ Bkz. “Adalet Bakanlığı Genelgesi” no: 72/1 (1 Mart 2008). Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için ayrıca bkz. MERAY, s. 46-47; YAŞAR, s. 48-49; TEZCAN D., Türk Hukukunda Diplomatik Yargı Bağışıklığı, in Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı 1985, Ankara, 1986, s. 147-149; REÇBER, s. 65-66.

³⁸ Bkz. MURTY, s. 409.

misyonun görevlerinin görülmesini gereksiz şekilde etkilemeden kullanması gereğinin açıkça vurgulanmış olmasıdır³⁹.

Benzer nitelikli düzenlemelere ilgili diğer sözleşmelerde de yer verildiği görülmektedir. Bu itibarla, 1969 tarihli *Özel Misyonlara Dair Sözleşmenin*⁴⁰ ilgili 38. maddesi şu şekildedir:

“*Özel misyon üyelerinin özel hizmetçilerinin, çalışmaları neticesinde almış oldukları maaşları her türlü harç ve vergiden muaf tutulacaktır. Diğer tüm durumlarda, ancak kabul eden devletin izin verdiği ölçüde ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlanabileceklerdir. Her hâlikârda, kabul eden devlet, bu kişiler üzerinde özel misyon işlevlerinin performansına gereksiz şekilde müdahale teşkil etmeyecek biçimde yetkisini kullanmalıdır*”.

Konuya dair düzenleme içeren bir diğer Sözleşme konumundaki 1975 tarihli *Evrensel Nitelikli Uluslararası Örgütlerle İlişkilerinde Devletlerin Temsiline Dair Viyana Sözleşmesi*⁴¹ m. 36/4’te ise şu şekilde bir düzenlemeye yer verilmiştir:

“*Misyon üyelerinin ev sahibi devletin vatandaşı veya sürekli mukimi olmayan özel hizmetçilerinin çalışmaları neticesinde almış oldukları maaşları her türlü harç ve vergiden muaf tutulacaktır. Diğer durumlarda, ancak kabul eden devletin izin verdiği ölçüde ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlanabileceklerdir. Her hâlikârda, kabul eden devlet, bu kişiler üzerinde misyon işlevlerinin performansına gereksiz şekilde müdahale teşkil etmeyecek biçimde yetkisini kullanmalıdır*”.

a- Misyon Üyesinin Özel Hizmetçisi Kavramı ve Bu Kavramın Diğer Benzer Kavramlardan Farkı

Misyon üyesinin özel hizmetçisi kavramına ilişkin genel bir açıklamaya 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi* m. 1/(h)’de şu şekilde yer verildiği gözlenmektedir: “*«Özel hizmetçi»*

³⁹ Bu düzenlemenin kökenlerinin, her ne kadar düzenleme sadece misyonun teknik ve hizmetli personeline ilişkin oluşturulmuş olsa da, Harvard Hukuk Fakültesinin konuya ilişkin taslak metninin 23. maddesinde yer aldığına işaret edilmektedir. Bkz. HARDY, s. 78 dipnot: 3; WILSON, s. 167. Harvard Taslak metni ve bu bağlamda 23. madde için sırasıyla bkz. “Diplomatic Privileges and Immunities”, American Journal of International Law Supplement, vol. 26/1, 1932, s. 15-192, özellikle s. 23.

⁴⁰ 8 Aralık 1969 tarihinde New York’ta imzalanan ve 21 Haziran 1985 tarihinde yürürlüğe giren *Özel Misyonlara Dair Sözleşmeye* günümüzde 38 devlet taraftır. Türkiye ilgili bu Sözleşmenin tarafı değildir.

⁴¹ 14 Mart 1975 tarihinde Viyana’da imzalanan bu Sözleşme henüz yürürlüğe girmemiştir. Türkiye ise, Sözleşmeyi 30 Mart 1976 tarihinde imzalamış, ama henüz onaylamamıştır.

misyonun bir üyesinin ev hizmetinde bulunan ve gönderen Devlet hizmetinde çalışmayan bir şahıstır". Bu çerçevede, ele alınan düzenlemede "misyon üyesinin özel hizmetçisi" kavramı, *prima facie*, kolay anlaşılır, herhangi bir karışıklığa yol açmayacak bir kavram olarak nitelendirilebilse de, gerçekte, özellikle uygulamalar incelendiğinde, kavramın belirlenmesinde çeşitli sorunların ortaya çıktığı, bazı hususların, en azından bu tür kişilere bir dokunulmazlık atfedilecekse, aydınlatılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Her şeyden evvel, 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi* çerçevesinde kullanılan "özel hizmetçi" terimden farklı olarak, günümüzde, "evde çalışan özel personel" (*private domestic staff*) kavramının tercih edildiği belirtilmektedir⁴². Nitekim son yıllarda konuya dair incelemelerde "özel hizmetçi" kavramı yerine "evde çalışan özel personel" ve benzeri terimlerin kullanıldığı gözden kaçırılmamalıdır⁴³.

Misyon üyesinin özel hizmetçisi kavramını incelerken, birden fazla kelimeden veya terimden oluşan bu kavramı bölümlere ayırarak irdelemeye çalışmak isabetli olacaktır. Bu çerçevede, öncelikle misyon üyesi kavramından başlanması uygundur. Yukarıda ayrıntısıyla incelendiği üzere, esasen, diplomatik ajanların, daha belirgin bir ifadeyle diplomatik rütbeyi haiz misyon üyelerinin özel hizmetçilerine bazı devletler tarafından ceza yargısından muafiyet sağlandığı görülmüştür. Buna karşılık, 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesinde* düzenlemede genel olarak misyon üyelerinden bahsedildiği, diplomatik rütbeyi haiz olan misyon üyeleri ile diğerleri arasında bir ayrıma gidilmemiş olduğu dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, ilk akla gelen soru, diplomatik misyon şefi bir yana, diplomatik rütbeyi haiz misyon üyeleri dışındaki misyon üyelerinin namına çalışan özel hizmetçilerin tümünün de bu kapsama girip girmeyeceği hususudur. İlgili düzenleme çerçevesinde dikkat çeken, bu konuda herhangi bir ayırım yapılmamış olmasıdır ki, özellikle diplomatik rütbeyi haiz olmayan örneğin teknik ve idarî hizmetlilerin özel hizmetçilerinin dahi kapsam altına gireceği görülmektedir. Nitekim bu genişletmeye doktrininde de işaret edilmektedir⁴⁴.

⁴² Bkz. SPADINGER, s. 132.

⁴³ Bu çerçevede, Spadinger "evde çalışan özel personel" kavramını kullanırken, *Staiano* ile *Reissmann* ve *Bothe* "evde çalışanlar" (*domestic workers*) terimini kullanmayı tercih etmektedir. Bkz. *supra* dipnot: 3.

⁴⁴ Bkz. do NASCIMENTO e SILVA, s. 147. Ayrıca, genel olarak bu konuda bkz. ÇELİK E.F., *Milletlerarası Hukuk*, I. Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 1987, s. 353.

Özel hizmetçi kavramının diğer kavramlarla, özellikle de diplomatik misyonun hizmetli sınıfıyla farkının ortaya konulması gerekmektedir. Böylelikle, özel hizmetçi kavramı bağlamında misyon üyelerinin özel hizmetçileri ile misyonun kendi hizmetli kadrosunu oluşturanların ayırt edilmesi, bu kişilerin maaşlarının kimin tarafından ödendiğinin tespiti ile mümkün olmaktadır⁴⁵. Bu çerçevede, misyon hizmetli kadrosu üyelerinin maaşlarını gönderen devlet öderken, misyon üyesinin özel hizmetçisinin maaşını ise onu tutan misyon üyesinin kendisi ödemektedir. Bu bağlamda, *Spadinger*, hizmetli kadrosunun genelde gönderen devletin vatandaşı olduğu ve görevlerine gönderen devletin merkez yetkililerince yerleştirildiklerine, özel hizmetçilerde ise bir iş akdine dayanıldığına dikkat çekmektedir⁴⁶.

b- Diplomatik Ajanın Özel Hizmetçisinin Ceza Yargısından Muafiyetine Dair Düzenlemenin Unsurları ve Ele Alınan Konu Açısından Olası Uygulamaya Dair Değerlendirmeler

Misyon üyesinin özel hizmetçisi kavramı ve ona ilişkin birtakım önemli unsurları bir önceki alt başlıkta irdeledikten sonra, m. 37/4 kapsamında yer alan diğer unsurlar ile açıkça maddede yer verilmeyen ve fakat genel uygulamada aranılması muhtemel olabilecek unsurları kısaca incelemekte fayda vardır. Diplomatik ilişkilere dair düzenleme getiren eski metinlerde genel olarak yer verilmeyen bir husus olan özel hizmetçilerin durumu, 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesinde* düzenlenirken, oldukça genel bir düzenlemeye gidildiği ve açıkça görüldüğü üzere bu kişilere cezaî dokunulmazlık tanınmasının devletlere bırakıldığı gözlenmektedir. Bir başka deyişle, eski metinlerde olduğunun aksine, Sözleşmede sessiz kalınması yerine bu konuda devletlere inisiyatif tanınmış olmaktadır.

Bunun dışında, devletlere bu konuda yetki tanıyan bu düzenlemede, özel hizmetçinin, kabul eden devlet vatandaşı olmaması veya kabul eden devlette sürekli ikametgâhının bulunmaması gerektiği düzenlemesine maddede açıkça yer verildiği görülmektedir. Her şeyden evvel, birçok

⁴⁵ Bkz. do NASCIMENTO e SILVA, s. 146. Öte yandan, işaret edilmelidir ki, esas sorunun hizmetli kadrosu ile özel hizmetçiler arasında farkın ortaya konulmasından çok, hizmetli kadrosu ile yine bazı alanlarda aynı görevleri ifa edebilen teknik idarî kadronun ayırt edilmesine ilişkin ortaya çıktığı hususudur. Bu konudaki açıklamalar için bkz. *ibid.*

⁴⁶ Bkz. SPADINGER, s. 133. Benzer, şekilde, *Denza* da, hizmetli kadrosu çalışanlarının kabul eden devlet tarafından işe alındığını, özel hizmetçilerin ise misyon üyelerince işe alındıklarını ve misyonun kendisinin bir üyesi olmadıklarını belirtmektedir. Bkz. DENZA, s. 410.

devletin vatandaşlık düzenlemelerinde, bir başka devletin diplomatik hizmetine girilmesi, vatandaşlığın otomatik kaybını da beraberinde getirmektedir⁴⁷. Bunun haricinde, özel hizmetçiler, birçok durumda gerek gönderen devletin, gerek kabul eden devletin vatandaşı konumunda olmamaktadır⁴⁸. Bu durumda da, üçüncü bir devlet vatandaşlığını taşıyan özel hizmetçiye muafiyetlerin tanınıp tanınmaması kabul eden devletin takdirindedir. Bununla birlikte, kabul eden devlet, kanımızca, yine kendi takdiriyle kendi vatandaşı konumundaki özel hizmetçiye de bağışıklık tanıyabilecektir⁴⁹. Nitekim 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi* öncesindeki dönemde özel hizmetçilere muafiyet tanıyan devletlerden büyük bir kısmının kendi vatandaşlığını taşıyan kişileri istisna olarak görüp bu muafiyetten onları yararlandırmamalarına karşılık, İngiliz uygulamasında tam aksine, bunun göz ardı edilerek kendi vatandaşları konumundaki özel hizmetçilere de muafiyet tanınabildiği ifade edilmiştir⁵⁰.

İlgili hükümde dikkatli bir biçimde düzenlendiği görülen bir diğer husus ise, eğer bu kişilere dokunulmazlık tanınmayacaksa, kabul eden devletçe, bu kişiler üzerindeki yargı yetkisinin diplomatik misyonunun

⁴⁷ İsveç vatandaşlık kanununu örnek olarak gösteren *Detter* bu konuya işaret ederken, İsveçli yetkililerin ilgili hükmü uygulamadıklarına da vurgu yapmayı ihmal etmiştir. Bkz. DETTER I., *The International Legal Order*, Dartmouth, 1994, s. 470 dipnot: 352. Gerçekten de en son 2001 yılında yenilenen *İsveç Vatandaşlık Kanununda* bu konuya ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. İlgili İsveç Kanunun İngilizce metni için bkz. www.refworld.org/pdfid/420cadf64.pdf (ziyaret tarihi: 16/04/18). Öte yandan, 2009 tarihli 5901 sayılı *Türk Vatandaşlığı Kanununun* “Türk Vatandaşlığını Kaybettirme” başlıklı m. 29/1(a)’da şu şekilde bir düzenlemeye yer verildiği gözlenmektedir: “*Yabancı bir devletin, Türkiye’nin menfaatlerine uymayan herhangi bir hizmetinde bulunup da bu görevi bırakmaları kendilerine yurtdışında temsilcilikler, yurt içinde ise mülki idare amirleri tarafından bildirilmesine rağmen, üç aydan az olmamak üzere verilecek uygun bir süre içerisinde kendi istekleri ile bu görevi bırakmayanlar*”.

⁴⁸ Meselâ, yukarıda değinilen, 1899 tarihli bir dâvada Alman Mahkemelerinin Berlin’deki İspanyol Büyükelçisinin saldırı suçuyla suçlanan Fransız vatandaşı olan özel hizmetçisine diplomatik bağışıklık tanımalarına ilişkin karar zikredilebilir. Bkz. *supra* dipnot: 28. Aksi yönde bkz. *In re Jursitis* in WILSON, s. 171-172.

⁴⁹ Vatandaşlık konusuna ilişkin olarak, her ne kadar özel hizmetçiler çerçevesinde bir açıklama yapmamış olsa da, *von Glahn*, herhangi bir liste vermeksizin, sınırlı sayıdaki devletin diplomatik bağışıklık atfedilecek çalışanlar listesinde kendi vatandaşlarının yer almasına izin verdiğine işaret etmektedir. Bkz. von GLAHN G., *Law Among Nations: An Introduction to Public International Law*, 7th edition, New York, 1996, s. 432. Ayrıca, bkz. DENZA, 402.

⁵⁰ Bkz. BROOKFIELD S.H., “Immunity of the Subordinate Personnel of a Diplomatic Mission”, *British Yearbook of International Law*, vol. 19, 1938, s. 152.

işlevini engelleyecek biçimde kullanmaması hususudur⁵¹. Bu itibarla, *Hardy*, bu düzenlemeyle, kabul eden devlete ilgili misyon personelini farazî olarak ilgili kişinin hizmetinden mahrum bırakacak şekilde hareket etme hakkı tanınmadığını ve uygun olan durumlarda misyonun atılan adımlardan haberdar edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁵². *Denza* ise, m. 37/4'te yer alan bu düzenlemenin ne şekilde uygulanacağını kabul eden devletin idarî takdir yetkisi dâhilinde olduğunu ve sadece duruşmaların zamanlaması, yasadışı göçmen statüsünde olan bir kişinin sınır dışı edilmesi gibi hususları etkileyeceğinin altını çizmiştir⁵³.

İncelenen hususlar bir yana, maddede yer verilen ve bu çalışmanın konusunu doğrudan teşkil etmeyen vergi ve resimlerden muafiyet ayrıcalığının, temelde bu kişilere değil, bu kişileri çalıştıran misyon personeline sağlanan bir ayrıcalık olduğuna ve bu bağlamda, diplomatik misyon üyelerinin bu kişileri çalıştırmaktan ötürü kabul eden devletin iç hukuk düzenlemesini teşkil eden vergi ve benzeri yüklerle muhatap olmamasının sağlandığına işaret edilmektedir⁵⁴.

Tüm bu anlatılanlar sonrasında belirtilmelidir ki, kabul eden devlet, misyon çalışanlarının özel hizmetçilerine de yargı bağışıklığı tanıma yoluna gidebilir. Bu çerçevede, bu kişilere ceza yargısından muafiyet tanınması söz konusu olduğunda, yukarıda incelenen fıkrada yer almayan, fakat bugüne kadar gelen uygulamalarla şekillenmiş bazı ek unsurların gündeme gelebileceği düşünülmelidir. Bu bağlamda, öncelikle, özel hizmetçiye bu tür bir bağışıklığın tanınmasında *bona fide*, açık ifadesiyle iyi niyet muhakkak ki aranılan en önemli husus olacaktır. Daha eski örneklerde gözlemlendiği üzere, at arabası olmayan bir misyon üyesinin şoförünün olması, bahçesi olmayan bir misyon üyesinin bahçıvanının olması, rezidansında mutfağı olmayan misyon şefinin aşçısının olması ve hatta Faslı Müslüman bir büyükelçinin İngiliz rahibi olması iyi niyete aykırı bulunmuştur⁵⁵. Bu örneklerin incelenmesinden de ortaya çıkartılacağı üzere, diplomatik misyon üyesinin özel hizmetçisi konumundaki bu kişinin iyi niyetli olarak bu hizmeti gerçekten gören bir kişi olması gerekmektedir. Gördüğü işin, diplomatik niteliği olması,

⁵¹ Yukarıda belirtildiği üzere, bu tür bir hükmün oluşturulmasında, konuya ilişkin *Harvard Taslağının* 23. maddesinden esinlendiği mütalâa edilmektedir. Bkz. *supra* dipnot: 39.

⁵² Bkz. HARDY, s. 78. Benzer şekilde, *Wilson* da, temsilcinin rahatının bozulmadığı, büyükelçinin etkilendiği durumlarda, hizmetçiye herhangi bir ayrıcalık tanınmadığına işaret etmiştir. Bkz. WILSON, s. 175.

⁵³ Bkz. DENZA, s. 411.

⁵⁴ Bkz. DENZA, s. 411. Karşı görüş için bkz. SPADINGER, s. 137.

⁵⁵ Bu örneklere ilişkin bkz. WILSON, s. 166-167.

kişinin konumu göz önüne alındığında beklenemeyecek bir durumdur. Bununla birlikte, hizmetçinin, sadece kendi işi gereği olan bir faaliyetten ötürü cezaî muafiyet kapsamında olması, ona işi dışındaki bir faaliyetten ötürü bu muafiyetin tanınmaması durumunun bazı dâvalarda *açıkça* gözetildiği görülmüştür⁵⁶.

Özel hizmetçi için bu tür bir muafiyetin tanınmasına ilişkin belirlenebilecek diğer önemli olası bir koşul bu görevin sürekli nitelikte olması, yâni daha açık bir ifadeyle yarı zamanlı bir görev niteliğinde gerçekleştiriliyor olmamasıdır. Öte yandan, hizmetçinin yanında çalıştığı misyon üyesiyle beraber kalması gerekip gerekmediği sorusu değerlendirilmesi gereken bir diğer hususu teşkil etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, m. 37/4'teki düzenlemenin sadece sürekli ikametgâhın bulunmaması şartına odaklanmış olduğu, burada gündeme getirilenin ise kabul eden devletin ülkesinde sürekli bir ikametgâh bulunmaksızın görev süresi boyunca aynı hane çatısında yaşayıp yaşanmaması hususudur. Esasen, tarihsel perspektiften bakıldığında, başta aile üyeleri olmak üzere elçinin beraberindekilerin aynı ayrıcalık ve bağışlıklardan yararlandırılması onunla beraber kalınmasına bağlanmıştır. Ancak, günümüzde bu şekilde bir tespitin gerçekçi olmayacağı düşünülmelidir. Nitekim ayrıcalık ve bağışlıkların dayanağı olan teorilerin en temeli işlevsellik ve sonrasında ise temsildir. Bu çerçevede, her ne kadar uygulamada görülmesi oldukça zor da olsa, özel hizmetçinin yanında çalıştığı misyon üyesiyle beraberinde kalması kanımızca bir zorunluluk teşkil etmemektedir. Özel hizmetçiye eğer tanınacaksa muafiyet tanınmasının dayanağı da temelde işlevsellik olmaktadır.

Bir son husus, diplomatik ajanın kendisinin değil de, aile üyesinin özel hizmetçisi konumunda olan kişilerin diplomatik bağlamda özel hizmetçi kavramına girip girmeyeceğinin tartışılmasıdır⁵⁷. Bu minvalde, meselâ, diplomatik ajanın hâne çatısı altında yaşayan kızının veya

⁵⁶ Örneğin *Novello v. Toogood Dâvasında*, Mahkeme, Portekiz Büyükelçisi tarafından müzik eğitmeni olarak işe alınmış İngiliz vatandaşı kişiye ilişkin izinsiz girişle alâkalı olayda bağışlık iddiasını, dâvaya konu olan hareketin özel nitelikli oluşu ve misyonun amaçları dışında kalmasından ötürü reddetmiştir. Bkz. WILSON, s. 175. *Wilson* da, açıkça ve haklı olarak, hizmetçilere görevleri dışında kalan hareketlerden dolayı bağışlık sağlanmasının haklı gösterilemeyeceğine işaret etmektedir ki, uygulamanın da bu yönde geliştiğini vurgulamaktadır. Bkz. *ibid.*, s. 178. Benzer bir karar yukarıda da belirtilen *Mohammad Lajed Ahmed Dâvasında* verilmiştir. Bkz. “*Case of Mohammed Lajed Ahmed*”, s. 101.

⁵⁷ Bkz. WILSON, s. 166.

oğlunun dadısı veya ihtiyar anne ve babasının bakıcısı, doğrudan kendisinin hizmeti altında bulunmasa bile, bu kapsam altına alınabilecek midir? Bu kişilerin de kapsam altına alınabilirliğinin tartışılması, zaten oldukça genişletildiği düşünülen bu kurumu daha da fazla yıpratabilecektir. Öte yandan, aynı hane çatısı altında yaşayıp, her ne kadar diplomatik ajana doğrudan hizmet etmese de, onun yakınlarına hizmet etmesi, bu durumun, bir bağlamda işlevsellik teorisinin kapsamına girdiğinin iddia edilmesine de yol açabilecektir. Netice itibarıyla, oldukça tartışmalı görünse de, kanımızca, kabul eden devlet, kendi inisiyatifiyle bu konuda bir belirlemeye gitmelidir.

Toparlamak gerekirse, misyon üyelerinin özel hizmetçilerine dair ilgili bu düzenlemenin, gözlemlendiği üzere, eskiden beri özel hizmetçilere diplomatik muafiyet tanıyan devletlerin dahi artık bu tür muafiyetleri tanımaktan kaçınmasına yol açmıştır. Nitekim, 1960'larda dahi hizmetçilere bu tür muafiyetin tanındığına işaret edilen Amerika Birleşik Devletleri'nde artık bu tür muafiyetlerin tanınmadığı vurgulanmaktadır⁵⁸. Bu durumun çeşitli sebepleri olabilir. Örneğin, 1970'lerde yukarıda da bahsedilen Avusturya Yüksek Mahkemesinin vermiş olduğu kararda, Mahkeme, 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesinde* bu kişilere diplomatik bağışıklığın tanınmamasının olası nedenlerinden biri olarak bu kişiler açısından işlevsel gerekliliğin yoksunluğu olduğunu ifade etmiştir⁵⁹. Daha da önemlisi, tarihin tozlu yapraklarındaki örnekler göz atıldığında, genelde, özel hizmetçinin diplomatik ajanın ve özellikle de diplomatik misyon şefinin hizmetçisi olduğu görülmektedir. Oysa ki, 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesinde* kapsam oldukça genişletildiği, diplomatik misyon şefi bir yana, diplomatik misyonunun diplomatik rütbeyi haiz görevlileriyle birlikte bu rütbeyi haiz olmayan görevlilerinin dahi özel hizmetçilerinin kapsam altına alınabileceği gözlenmektedir. Dolayısıyla, devletlerin bu kadar geniş tutulacak şekilde kişiler üzerinde yargı yetkisinden, özellikle de cezaî yargı yetkisinden feragat etmesinin kolay olmadığı gerçeği de, kanımızca, hesaba katılmalıdır.

⁵⁸ Bkz. von GLAHN, s. 432. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1978'de kabul edilen Diplomatik İlişkiler Kanunu ile birlikte eski düzenleme değişmiştir. Bkz. "Era of Diplomatic Immunity Is Ended for Many Employees of Embassies in the U.S.", The New York Times, December 30 1978, s. 20.

⁵⁹ Bkz. DENZA, s. 412. Mahkeme, özel hizmetçilere bağışıklıkların bahşedilmesi konusunda, gerek devletler arasında yeknesak bir uygulamanın oluşmadığından, gerekse konuya ilişkin bir *opino juris*'in bulunmadığından dem vurmıştır.

SONUÇ

Uluslararası hukuk çerçevesinde ceza yargısından muafiyetin diplomatik çerçevede kimlere verilmesi gerektiği ve hatta verilmesi gerekip gerekmediği kamuoyu tarafından tartışılarsun, 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi* düzenlemeleri bağlamında bazı devletler tarafından ülkelerinde diplomatik görevlilerin özel hizmetçilerinin de ceza yargısından muaf tutulmasına dair uygulamanın sonlandırıldığı görülmüştür. Esasen, Sözleşmeye ilişkin doktrinde gerçekleştirilen ilk yorumlar değerlendirildiğinde, diplomatik ajanların özel hizmetçilerine dair bir düzenlemenin getirilmiş olmasına, özellikle de önceki benzer düzenlemelerde bu şekilde bir hükme yer verilmemiş olması da gözetilerek, oldukça olumlu yaklaşmış olduğu görülmektedir⁶⁰. Buna karşılık, zaman içerisinde diplomatik ajanın özel hizmetçisine ceza yargısından muafiyet tanıyan devletlerin dahi bu yönlü uygulamalarını sonlandırdıkları izlenmiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse, lehe yorumlanan düzenlemenin zaman içerisinde özel hizmetçiler bağlamında aleyhe bir uygulamaya dönüştüğü ifade edilebilir. Bu çerçevede, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere İngiltere gibi Anglo-Sakson hukuk sistemini benimseyen devletlerin ülkelerinde diplomatik ajanın özel hizmetçisinin suç işlemesi durumunda bu kişileri artık ceza yargısından muaf tutmadıkları görülmektedir.

Bu durumun öncelikli muhtemel nedenleri arasında ise 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesinde* özel hizmetçiler kavramının genişletilmesine yer verilebilir. Öte yandan, Avusturya Yüksek Mahkemesinin konuya ilişkin vermiş olduğu kararında belirtildiği üzere⁶¹, bu konuda devlet uygulamalarında bir yeknesaklık bulunmaması ve hatta bu konuda bir *opinio juris*'in oluşmamış olması da bu yönlü bir düzenleme ve ona bağlı tutumlarda etkili olmuştur. Nitekim Uluslararası Hukuk Komisyonunun tavrı da bu hususları destekler niteliktedir⁶².

⁶⁰ 1961 öncesi metinlerde diplomatik ayrıcalık ve bağımsızlıklar çerçevesinde hizmetçilere ilişkin herhangi açık bir düzenlemenin yokluğuna işaret eden *Wilson*, 1961 tarihli *Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesinde* ilk kez bu konuda bir düzenlemeye yer verildiğini dile getirdikten sonra, bu konuda liberal davranan devletlerin, özellikle uluslararası hukuktaki karşılıklılık ve misilleme kurumları çerçevesinde özel hizmetçilere sağlanan bağımsızlıkları azaltabileceklerini ifade etmiş olsa da, yine de özel hizmetçiler bağlamında lehe gelişmeler yaşanacağını belirtmekten geri durmamıştır. Bkz. WILSON, s. 165-179.

⁶¹ Bkz. *supra* dipnot: 31 ve 59.

⁶² Bkz. *supra* dipnot: 38.

KAYNAKÇA

Kitap & Makaleler

- AKSAR Y. Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara, 2015.
- ALTUĞ Y. Devletler Umumi Hukuku, 10. Baskı, İstanbul, 1995.
- ASHMAN C. & TRESCOTT P. Diplomatic Crime, New York, 1991.
- BOCZEK B.A. The A to Z of International Law, Lanham, 2010.
- BROOKFIELD S.H. “Immunity of the Subordinate Personnel of a Diplomatic Mission”, British Yearbook of International Law, vol. 19, 1938, s. 151-160.
- ÇELİK E.F. Milletlerarası Hukuk, I. Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 1987.
- DEÁK F. “Organs of States in Their External Relations: Immunities and Privileges of State Organs and of the State”, in Manual of Public International Law, edited by Sørensen, London, 1968, s. 381-467.
- DENZA E. “Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention” on Diplomatic Relations, 3rd edition, Oxford, 2012. (reprint from the 2008 edition)
- DETTER I. The International Legal Order, Dartmouth, 1994. “Diplomatic Immunity—Servants: Case of Mohammed Lajed Ahmed”, American Journal of International Law, vol. 49/1, 1955, s. 100-101.
- do NASCIMENTO e SILVA G.E., Diplomacy in International Law, Leiden, 1972.
- GRIFFIN M. “Diplomatic Impunity”, Student Lawyer, vol. 13/2, 1984, s. 18-25.
- GUTTERIDGE J.A.G. “The Immunities of the Subordinate Diplomatic Staff”, British Yearbook of International Law, vol. 24, 1947, s. 148-159.
- HARDY M. Modern Diplomatic Law, Manchester, 1968.
- HERSHEY A.S. Diplomatic Agents and Immunities, Washington D.C., 1919.
- HERSHEY A.S., The Essentials of International Public Law and Organization, Revised Edition, New York, 1930.
- LAUTERPACHT H. “Annual Digest and Reports of Public International Law Cases 1938-1940”, International Law Reports, vol. 9, Cambridge, 1988. (reprint of 1942 edition)
- MERAY S.L. Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt, Yeniden Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Ankara, 1965.
- MERVYN JONES J. “Immunities of Servants of Diplomatic Agents and the Statute of Anne 7, C.12”, Journal of Comparative Legislation & International Law, vol. 22/1, 1940, s. 19-31.
- MURTY B.S., The International Law of Diplomacy: The Diplomatic Instrument and World Public Order, New Haven, 1989.
- NAHLIK S.E. “Development of Diplomatic Law. Selected Problems”, Recueil des cours, vol. 222, 1990-III, 1990, s. 187-364.
- O’CONNELL D.P. International Law, vol. II, 2nd edition, London, 1970.
- OGDON M. Juridical Bases of Diplomatic Immunity, Washington D.C., 1936.
- PREUSS L. “Capacity for Legation and the Theoretical Basis of Diplomatic Immunities”, New York University Law Quarterly Review, vol. 10/1, 1932, s. 170-187.

- PRZETACZNIK F. "The History of the Jurisdictional Immunity of the Diplomatic Agents in English Law", *Anglo-American Law Review*, vol. 7/2, 1978, s. 348-395.
- REÇBER K. *Diplomasi ve Konsolosluk Hukuku*, Bursa, 2011.
- REIßMANN A. & BOTHE S. "Ending Impunity for the Bottommost Diplomatic Caste: German Practice in Relation to Domestic Workers in Diplomatic Households", *German Yearbook of International Law*, vol. 57, 2014, s. 633-649.
- SPADINGER W. "Private Domestic Staff: A Risk Group on the Fringe of the Convention", in *Diplomatic Law in a New Millenium*, edited by Behrens, Oxford, 2017, s. 132-145.
- STAIANO F. "Domestic Workers' Human Rights versus Diplomatic Impunity: Developments in International and National Jurisprudence", *Italian Yearbook of International Law*, vol. 22, 2013, s. 201-220.
- TEZCAN D. "Türk Hukukunda Diplomatik Yargı Bağışıklığı", in *Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı 1985*, Ankara, 1986, s. 137-167.
- von GLAHN G. *Law Among Nations: An Introduction to Public International Law*, 7th edition, New York, 1996.
- WILSON C.E. *Diplomatic Privileges and Immunities*, Tucson, 1967.
- YAŞAR H. "Cezaî Yönden Diplomatik Bağışıklılık ve Ayrıcalıklar", *Yargıtay Dergisi*, Cilt 2 Sayı 3, 1976, s. 29-55.
- YOUNG E. "The Development of the Law of Diplomatic Relations", *British Yearbook of International Law*, vol. 40, 1964, s. 141-182.

Gazete Haberleri & Makaleleri

- ANDERSON J. & WHITTEN L. "The Diplomatic Immunity Charade", *Washington Post*, November 14 1975, s. 18.
- "Era of Diplomatic Immunity Is Ended for Many Employees of Embassies in the U.S.", *The New York Times*, December 30 1978, s. 20.
- SENGUPTA S. "An Immigrant's Legal Enterprise. In Suing Employer, Maid Fights Diplomatic Immunity", *The New York Times*, January 12 2000, s. B1 ve B10.